

## **СЪВРЕМЕННАТА ОБРАЗОВАТЕЛНА ПОЛИТИКА НА УНГАРИЯ И ИНТЕГРАЦИЯТА НА РОМИТЕ**

**Станислав Пандин**  
**Роберт Леви**

*Софийски университет „Св. Климент Охридски“*

**Резюме.** Успехите на унгарската образователна система в контекста на ромската интеграция са следствие на правилна държавна политика. Това е безспорно доказателство в подкрепа на твърдението, че един от най-успешните начини за ползотворна промяна в сферата на просветата е безусловната намеса на държавата.

*Keywords: roma integration, Hungarian education system, Schelling*

В настоящата статия ще опитаме да предложим един по-особен поглед върху проблема с интеграцията на ромите, като при това изходим от някои съвременни постановки за изследване на междуетнически взаимодействия. Взаимодействията въобще между мнозинство и маргинализирано малцинство. Освен това ще се опитаме чрез сравнителни методи да покажем и някои добри практики за възможна интеграция.

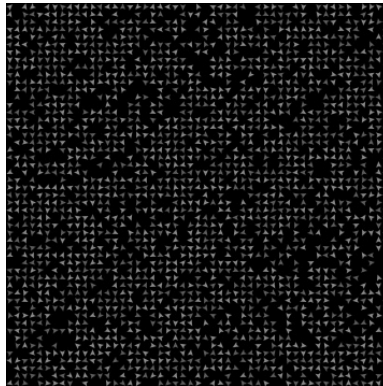
В световен мащаб и с днешна дата към ромския въпрос не е възможно да се подхожда само в една перспектива, еднозначно. В Унгария това доведе до смяна на перспективите, а именно – бе преразгледан и из основи променен старият подход към проблемите. Не случайно унгарците започват промените от това естество с един нов прочит на проблемите по интеграцията в сферата на образованието и достъпа на деца от ромски произход до качествено образование. Нашата статия има за цел да представи на читателя новаторските подходи на държавната политика на Република Унгария в контекста на гореспоменатото.

Като начало обаче е добре да предложим няколко новаторски постановки.

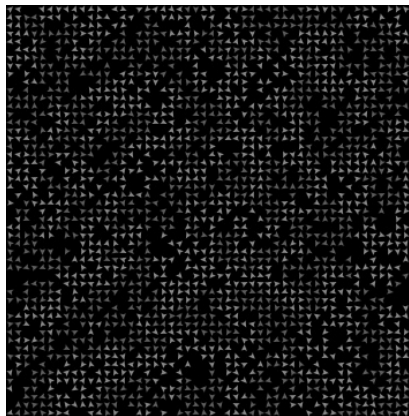
В края на 60-те и началото на 70-те години икономистът Томас Шелинг, по-късно Нобелов лауреат за икономика, в няколко свои статии показва, че етническата и расовата сегрегация не са задължително резултат от расизъм или етноцентризъм (Schelling, 1969, 1971). Допускането на Шелинг е много просто: ако хората са расисти и не желаят да живеят в съседство с хора с друг цвят на кожата, то в градовете се образуват анклавни от само бели и само чернокожи

(в нашия случай делението е условно, доколкото Шелинг борави с тези два цвята). Какво обаче се случва, запитва се Шелинг, ако хората не са расисти и ксенофоби и нямат нищо против да имат съседи с различен цвят? Ученият тръгва от това допускане, но поставя едно ограничение – никой не желае да бъде крайно малцинство. За крайно малцинство Шелинг определя 30%.

Резултатите са поразителни. Въпреки толерантността на хората отново се образуват анклавни от само „бели“ или само „черни“. През 70-те години Шелинг не е разполагал с компютър, но днес ние разполагаме с мощен инструмент, какъвто е програмата NetLogo („NetLogo Home Page“, 2013:57:27). С негова помощ ще илюстрираме резултатите на Шелинг.



Начална установка на модела на Шелинг при зададен праг на крайно малцинство 30%



Резултат само след 10 размествания.  
Ясно се виждат оформилите се анклавни

С годините този модел търпи известни критики. От една страна, американските статистици твърдят, че тези процеси са силно забавени и се наблюдават частично само в най-големите градски конгломерации (Glaeser & Vigdor, 2000); от друга страна, съвременните изследователи са на мнение, че етническият и расов модел на сегрегация е изместен от икономическия (Hatna & Benenson, 2010).

Какво обаче следва да кажем за ситуацията с българските роми, чиято гетоизация следва и двата модела – етническият и икономическият? Тук няма да се занимаваме с толкова модерното напоследък в България „патриотично“ отношение, но не можем да подминем разпространявания от политици и медии термин „циганска престъпност“.

Ние твърдим, че целият проблем се дължи именно на гетоизацията. Както показват изследванията, престъпността се дължи не просто на лошите икономически условия в едно ромско гето, макар че това също има своето – и немалко – влияние. Американските учени са установили, че престъпността силно варира на различни места със сходни икономически условия. Но тя е по-силна там, където обитават няколко по-изявени престъпници, защото тук действа и механизъмът „подражание“ (Бюканан, 2011; Гладуелл, 2010).

Има ли решение на проблема? За да го покажем, ще дадем един пример.

През 1974 г. правителството на Индира Ганди опитва да спре неконтролирания растеж на индийското население чрез въвеждане на задължителна вазектомия за всички мъже, които имат три живи деца. Това довежда до бунтове и правителството спира програмата. Един индийски щат обаче стабилизира своето население. През 80-те години на миналия век стотици доброволци започват кампания за ограмотяване на населението на южния земеделски щат Керала. Не става дума за образование в областта на семейното планиране, а за най-обновена грамотност – четене, писане, смятане. Днес Керала е със 100% грамотно население. Образованието – и особено на жените, е довело до кералското „чудо“ – неувеличаващо се население и продължителност на живота, близка до тази в най-развитите страни.

Възможно ли е подобен пример да бъде приложен спрямо българското ромско население? Трябва да вземем предвид следните фактори: вече обсъжданата гетоизация, която води до престъпност и етническа нетолерантност, която дава повод на ромите да не пращат децата си на училище. Като добавим и факта, че ромите са най-благодатният обект за предизборен популизъм, се получава труден за расичане възел.

Все пак, не е необходимо да търсим добри примери в далечен индийски щат през последните десетилетия на миналия век. Подобни примери има и могат да се намерят и в Европейския съюз, на който България е член.

През 2010 година настоящият министър на човешките ресурси на Унгария – г-н Золтан Балог, заема поста държавен секретар за социално включване в Министерството на държавната администрация и правосъдието. В наши дни

към Министерството на човешките ресурси вече е факт длъжността „държавен секретар на Държавния секретариат, отговарящ за общественото сближаване“ (понастоящем в лицето на д-р Золтан Ковач), т.е. за развитието на обществените и междуетническите порядки в следтоталитарна Унгария.

През същата година на министерско ниво се развива идеята, че проблемите на ромското малцинство трябва да бъдат разглеждани един по един, а не както досега – като съвкупност, за да има явно разграничение между тях, както и за да бъдат зададени ясно параметрите на последващите сложни взаимовръзки. Предполага се, че това трябва да е верният подход към разрешаването им. Като отзвук на случващото се няколко месеца по-късно, благодарение на г-н Балог, е създадена и национална рамкова стратегия по проблемите на ромите. Разбира се, в качеството си на европейски домакин през 2011 година, Унгария поставя тази стратегия на европейско равнище и тя се приема радушно от Европейската комисия. Днес всички страни членки на Европейския съюз разполагат с такива национални стратегии. Общото между тях е, че водят началото си от унгарския си първообраз.

Исторически погледнато, проблемите на ромите в световен мащаб не са резултат на неправилната политика към тях през последните десетилетия. Тези проблеми съществуват недвусмислено от не едно или две столетия (Lopez, 2008, 2009). Същевременно обаче в наши дни от управниците на европейските държави с големи ромски етноси се изискват решения и резултати. В Унгария е възприета стратегията на разрешаване на ежедневните проблеми на ромите, т.е. подходът е „тук и сега“ (Пандин, 2013). Вследствие на това виждане резултатите не биха могли да бъдат факт в краткосрочен план, затова погледите на унгарските експерти са насочени в перспектива. Те се надяват, че тази смяна на парадигмите ще доведе до решения в средносрочен и дългосрочен план, както е отбелязано в т.нар. „Унгарска система за сближаване“, създадена и приета в периода 2010/2011 г. Основното в тази система е схващането, че ромите не са само социален, не са само образователен или било то само етнически проблем.

С оглед на това унгарското правителство предприема действия за разрешаването на тези тлеещи във времето огнища по един комплексен начин. Вече съществува по-добро разбиране, както и конкретно диференциране на слабостите, което в никакъв случай не противоречи на гореспоменатата детайлност. „Ако се появи нов проблем, винаги мислим и за вече съществуващите проблеми“, изтъква държавният секретар по проблемите на общественото сближаване д-р Ковач. „Съсредоточаването върху конкретни, в смисъла на „изолирани“, проблеми никога не дава резултат“<sup>(1)</sup>.

Понастоящем приоритетите на унгарското правителство, що се касае до социализирането и инкултурирането на ромите, са заетостта, работните места и образованието. Единствените пътища за преодоляването на сегрегацията са

практическите дейности по изпълнението на тези приоритети (Lopez, 2008, 2009). През изминалите няколко години благодарение на приоритетните области се установява, че инициативите по същите трябва да притежават силна степен на гъвкавост, т.е. в различните региони на Унгария ромите имат различни проблеми и именно към тях трябва да бъде отнасяна тази флексибилност. Впоследствие тази гъвкавост стана основната движеща сила на общоевропейския подход по тези проблеми, защото изоставащи общности, включително и ромски, живеят във всички части на Европейския съюз.

Със сигурност подходите към ромските въпроси трябва да са различни, както и да бъдат съобразени с локалните условия, що се касае до едни или други региони на обединена Европа. Но за да бъде един подход ефективен, най-важното в случая е постоянният мониторинг върху оползотворяването на средствата по съответните дейности. В Унгария има създадена строга мониторингова система, която следи за правилното финансово разпределение на средствата, както и последващото изпълнение по дейности. Този мониторинг постоянно предоставя непрекъсната информация за развитието на процесите в детайли, която впоследствие се вгражда в самата система с цел да се отстраняват слабостите навреме. Тази схема е постоянно повтаряща се и не се основава само на цифрите, т.е. нещата не се изчерпват просто със статистиката, но и с делата, което действие затваря кръга.

Като удачен пример, чиято цел е да онагледят гореспоменатото, д-р Ковач проследи работния механизъм на т.нар. програма „Сигурно начало“, което стана възможно благодарение на официалната му визита в Република България в рамките на европейските чествания на Международния ден на ромите през 2013 г., на конференция, проведена в сградата на Унгарския културен институт в София. По неговите думи след раждането на дете от ромско потекло родителите могат да получават държавна субсидия в определен размер, **но само ако са изпълнили държавните изисквания за участие в програмата.** В конкретния случай родителят и детето посещават специализирани за тази цел заведения с образователен характер, което цели да подпомогне по-доброто социализиране на детето в контекста на бъдещото му пребиваване в детската градина.

Добър пример за пълноценното осъществяване на ромското включване са и разнообразните програми за обществена заетост. Това са програми за безработни ромите, които програми са изцяло насочени към дадена полезна дейност в рамките на общността, чиито представители са безработните. Д-р Ковач споделя, че това е била първата работа в живота на повече от 10 000 души в Унгария в рамките само на една календарна година. Ценното в тези програми е, че те са **гъвкави и надграждащи се**, както бе споменато по-горе. Такава е и цялостната политика на унгарското правителство към ромите понастоящем. Тези надграждащи се програми включват и немалки субсидии, получавани

под формата на стипендии от основното училище, та чак до завършването на университета.

Т.нар. „надграждане“ се основава на приемствеността между дейностите, постоянството, работата за благото на самата общност, израстването в професионален план и т.н., докато не се достигне до така желаното затваряне на кръга. Мнозинството от ромите са заети по места в селскостопанските райони, което става факт благодарение на социалните програми, даващи възможност за това. *„Интересът е огромен, защото там няма друг поминък. Това е едновременно и образователна програма, защото ромите изучават растениевъдство и животновъдство в професионален план. След тези няколко години от създаването на програмата **ромите вече сами работят и се обучават**. В началото, а и все още това става посредством държавни помощи, като целта е, когато даден кооператив стъпи на краката си, този процес да стане самоподдържащ се“*; завършва д-р Ковач.

Що се касае до сферата на образованието, от януари 2013 г. унгарската образователна система работи на базата на поредната нова стратегия. До този етап и унгарското средно образование е било подобно на настоящото родно такова, като се е разделяло на държавно и общинско. **Но от началото на годината държавата поема непосредствената отговорност за всички училища и детски градини**, т.е. всички те стават държавни. Зад всичко това стоят разбирането и убедеността на унгарците, че действията на общините водят до нежелани неравенства и подкрепят сегрегацията. До този момент не е съществувала обща идея и всеобщ мониторинг, които стоят в основата на преодоляването на конституираните през годините проблеми.

Държавният секретар, отговарящ за общественото сближаване към Министърството на човешките ресурси, споделя, че унгарското правителство е започнало широкообхватна обществена дискусия по проблемите на сегрегацията, която трябва да даде своя резултат. В този контекст официалната позиция на правителството е, че правните проблеми и проблемите на човешкото право въобще трябва да се разрешават в самата общност, което бива осъществявано от държавата. Такива в Унгария са напр. ***мерките за по-строг контрол върху образователната система***.

Като удачни примери за действащи мерки в реално време д-р Ковач посочва задължителното ромско обхващане в системата на детските градини, както и по-нататъшното им образование в системата на средните училища и гимназиите. Така например, ако детето не посещава училище, съответно не получава и държавна субсидия. *„Колкото до злоупотребите с детските надбавки, ние преодоляхме това, защото имаме един цялостен държавен мониторинг, още повече че училищата вече са само държавни. При нас няма вратички. Класните ръководители докладват постоянно и понеже вече няма общински училища, контролът е по-лесен. След тридесет часа отсъствие на*

ромско дете се задейства процедура, а след петдесет часа реално се отнема добавката.“ И още: „В системата на средното образование понастоящем въвеждаме ежедневно физическо възпитание и целодневното обучение за ромите. Задачата на държавата в този контекст е да проучи има ли елементи на образователната система, които да предизвикват сегрегация.“

Според държавния секретар посещението на децата в детските градини трябва да се осъществява на смесен принцип, а в Република Унгария отдавна тече широка дискусия по този въпрос. По думите му дискусията е необходима дотолкова, доколкото никога не работи принципът, че ако нещо става насила, то реално погледнато, не може да заработи. „Първо трябва да бъдат задействани процесите вътре в общността, което да помогне на следващото поколение да се социализира по-добре. Тази дискусия предизвиква сериозни методологически проблеми, като единственото разрешение на проблемите са искреността и – не на шега – „здравият селски разум“. В Америка е направено нещо подобно и това е проектът „Харлем“. Този проект е насочен към социализацията на афроамериканците, които впоследствие помагат всячески на други афроамериканци. „Коректният“ псевдоезик трябва да бъде премахнат, когато говорим за етносната политика и за методологическите проблеми. А това несъмнено ще въздейства позитивно.“

Държавният секретариат, отговарящ за общественото сближаване към Министерството на човешките ресурси на Унгария, се занимава с образование, социална политика, култура и т.н., т.е. с абсолютно всичко, което касае проблемите на ромите, а и не само. Това се осъществява на практика от 2010 г. благодарение на г-н Золтан Балог, както бе споменато в началото на статията. Целта на тази широкообхватност е да може системата да се нагоди към ромите. След 2010 година Държавният секретариат създава и една организация от втори план, която понастоящем е най-голямата работодателска институция в Унгария (обхващаща 120 000 педагози), която има за цел да осигури **еднакви условия за всички училища**, независимо колко е богата една община и колко бедна друга. Това е гарант за качество в образованието, без да има значение дали това е територия, обитавана от роми, или не. Именно възходът на унгарската образователна система доказва, че един от най-успешните начини за ползотворна промяна в сферата на просветата е безусловната намеса на държавата.

## БЕЛЕЖКИ

1. На 10.IV.2014 г. д-р Золтан Ковач взе участие в Международната конференция по проблемите на интеграцията в сферата на образованието и достъпа на деца от ромски произход до качествено образование, състояла се в Унгарския културен институт в София. Цитатите, поместени в статията, са част от консеквтивния превод от унгарски език.

## ЛИТЕРАТУРА

- Glaeser, E. L., & Vigdor, J. L. (2000). Racial segregation: Promising news. *Redefining Urban & Suburban America: Evidence from Census, 1*, 211 – 234.
- Hatna, E., & Benenson, I. (2010). The Schelling Model of Ethnic Residential Dynamics: Beyond the Integrated – Segregated Dichotomy of Patterns. *Journal of Artificial Societies and Social Simulation*, 15(1), 6.
- Lopez, Eric. Romani Education in Hungary: History, Observances and Experiences / Eric Lopez. // *AY 2008 – 2009*, p. 169 – 196. *NetLogo Home Page*. (2013:57:27).
- Schelling, T. C. (1969). Models of segregation. *The American Economic Review*, 488 – 493.
- Schelling, T. C. (1971). Dynamic models of segregation. *Journal of mathematical sociology*, 1(2), 143 – 186.
- Бюканан, М. (2011). *Социалният атом*. София: Изток-Запад.
- Гладуэлл, М. (2010). *Переломный момент: как незначит. изменения приводят к глобал. переменам: [пер. с англ.]*: Альпина Паблишерз. Retrieved from <http://books.google.bg/books?id=63WsK1jjarIC>
- Пандин, Ст. Проблемите на ромите – тук и сега / Станислав Пандин. // *Аз Буки*, XXIII, № 16, 18 – 24 април 2013 г., с. 17.

## REFERENCES

- Glaeser, E. L., & Vigdor, J. L. (2000). Racial segregation: Promising news. *Redefining Urban & Suburban America: Evidence from Census, 1*, 211–234.
- Hatna, E., & Benenson, I. (2010). The Schelling Model of Ethnic Residential Dynamics: Beyond the Integrated - Segregated Dichotomy of Patterns. *Journal of Artificial Societies and Social Simulation*, 15(1), 6.
- Lopez, Eric. Romani Education in Hungary: History, Observances and Experiences / Eric Lopez. // *AY 2008-2009*, p. 169 -196. *NetLogo Home Page*. (2013:57:27).
- Schelling, T. C. (1969). Models of segregation. *The American Economic Review*, 488–493.
- Schelling, T. C. (1971). Dynamic models of segregation†. *Journal of mathematical sociology*, 1(2), 143–186.
- Byukanan, M. (2011). *Sotsialniyat atom*. Sofia: Iztok-Zapad.
- Gladiuell, M. (2010). *Perelomnymoment: kak neznachit. izmenenia privodyat k global. peremenam: [per. s angl.]*: Alypina Pablisherz. Retrieved from <http://books.google.bg/books?id=63WsK1jjarIC>
- Pandin, Stanislav. Problemite na romite G tuk i sega / Stanislav Pandin. // *Az-buki*, XXIII, № 16, 18-24 april 2013 g., s. 17.

## **ROMA INTEGRATION AND CONTEMPORARY EDUCATIONAL POLICY OF HUNGARY**

**Abstract.** The rise of the Hungarian education system proves that one of the most successful ways to beneficial change in the field of education is the unconditional state intervention.

✉ **Stanislav Pandin, PhD student**  
University of Sofia  
15, Tzar Osvoboditel Blvd.  
1504 Sofia, Bulgaria  
E-mail: stanislavpandin@abv.bg

✉ **Robert Levy, PhD student**  
University of Sofia  
15, Tzar Osvoboditel Blvd.  
1504 Sofia, Bulgaria  
E-mail: levymmr@gmail.com